

De liefde moet geleerd worden...

Bijdrage 10 over Franciscus van Sales, door Wim Collin

Onderstaande tekst is de toespraak die Wim Collin gehouden heeft op 1 oktober 2022 in Museum de Schat van Simpelveld (Kloosterstraat 68 te Simpelveld NL) bij de opening van de prachtige tentoonstelling over Sint Franciscus van Sales.

10 oktober 1588 of 11 november 1588, zo'n vierhonderd vierendertig jaar geleden, vertrekt Franciscus van Sales, hij is op dat ogenblik eenentwintig jaar oud, vanuit zijn geboortestreek (de historici hebben het niet altijd even makkelijk om te bepalen waar de familie "de Sales" nu precies woonde) naar Padova, om er te gaan studeren. Het is de zoveelste keer dat Franciscus samen met zijn trouwe begeleider abbé Déage, een dienstknecht en Gallois, zijn jongere broer, het ouderlijke kasteel voor langere periode verlaat. Eerst was er de lagere schooltijd in La Roche, daarna het verblijf in Parijs en nu weer Padova, de grote studentestad. Hij zal in Padova blijven tot 1592. Padova (1222) is na Bologna (1088), Parijs (1150), Oxford (1167) en Salamanca (1218) één van de oudste universiteiten op het Europese continent (Leuven is pas gesticht in 1425) en heeft een bijzondere ontstaansgeschiedenis, omdat ze is opgericht om de intellectuele vrijheid, die ontbrak in Bologna, te garanderen. Onder de oud-leerlingen van Padova vinden we beroemde namen als Belarminus, Galilei, Copernicus en Vesalius.

Leren liefhebben

Franciscus van Sales vertrekt dus over de Alpen naar Padova waar hij gedurende vier jaar zal studeren aan de universiteit, om uiteindelijk af te studeren als doctor *utriusque juris* (in de beide rechten). Zijn vader, François de Nouvelles de Boisy, is vooral bezorgd om de intellectuele vorming van Franciscus, maar hij had al snel begrepen dat zijn oudste zoon, in tegenstelling tot zichzelf, niet in de wieg gelegd was om de wapens op te nemen en de hertog van Savoia militair bij te staan. Daarom vond hij dat deze oudste zoon moest voorbereid worden op een huwelijk en een carrière in de magistratuur. Françoise de Sionnaz, zijn moeder, dertig jaar jonger dan haar echtgenoot, die toen ze nog zelf heel jong was het kind in haar schoot toevertrouwde aan de Heer, was vooral bezorgd om de "wilde verhalen" die ze over Padova hoorde vertellen.

De studenten van de faculteit geneeskunde bijvoorbeeld gingen lijken opgraven op het kerkhof om ze vervolgens te ontleden. Het ging zelfs zo ver dat de families van de overledenen bewakers betaalden om op het kerkhof toezicht te houden en te voorkomen dat hun overleden dierbaren werden opgegraven en gestolen. De regel was dat alleen de ter dood veroordeelden van Padova gratis ter beschikking werden gesteld. Franciscus van Sales zal in zijn testament dat hij tijdens zijn studieperiode in Padova opmaakt, schrijven dat zijn lichaam aan de wetenschap, aan de studenten, mocht gegeven worden. Door zijn lichaam ter beschikking te stellen zouden de studenten alvast één zonde minder bedrijven: ze hoefden het lijk niet te stelen.

Het recht spreken gebeurde in Padova op de aloude manier: voor diefstal werd een hand afgehakt, voor kleinere vergrijpen een vinger afgesneden, maar men kon evengoed gebrandmerkt worden. Dat was in die tijd en op die plaats allemaal normaal.

Tenslotte waren er nog de vele duels, ruzies en vetes die met de sabel werden beslecht... Geen wonder dat zijn moeder bezorgd is als haar zoon na Parijs, waar hij min of meer in de beschermde omgeving van de Jezuïeten werd grootgebracht, vertrekt naar de totale vrijheid, het mediterrane klimaat, de Italiaanse Renaissance... Een moeder voelt aan wat de gevaren zijn die haar zoon tegemoet gaat; ze hoort de verhalen van Padova en ze kent ook haar eigen zoon. Ze is bezorgd en dat met recht en reden.

Ze vertrekken dus, in het najaar van 1588, eerst naar de hoofdstad van het hertogdom, Turijn, en daarna vermoedelijk richting Milaan en Venetië om tegen kerstmis in Padova aan te komen. Dit was de gebruikelijke route, waarschijnlijk ook de gemakkelijkste weg en misschien ook wel de veiligste. Op 25 december volgens Ravier - andere auteurs zeggen 26 december - schrijft Franciscus zich in aan de Universiteit van Padova.¹ Hij krijgt dan ook - de tijden zijn niet veranderd - een studentenkaart om te bewijzen dat hij ingeschreven is aan de universiteit. De studentenkaart echter is een beetje anders dan die we vandaag kennen. Het gaat om een groot perkament met daarop gedrukt een aantal "standaard" gegevens, "rechten" en "privileges" van de student, waarna - er bestonden geen pasfoto's - de naam, de afkomst en een fysieke beschrijving van de student volgen. "Nobiluomo Franciscus De Sales, Sabaudus Galus", de nobele Heer Franciscus De Sales, afkomstig uit het "gallische" deel van de Savoie, "CUM CICATRICE IN DEXTRA FRONTIS SUMMITATE" met een litteken op het voorhoofd aan de rechterkant.² Franciscus van Sales leek dus een beetje op Harry Potter: ook hij heeft een litteken op zijn voorhoofd.

Het litteken op het voorhoofd van Franciscus van Sales, waar komt dat vandaan? Vermoedelijk werd het litteken op het voorhoofd van Franciscus van Sales veroorzaakt door zo een duel met de sabels, niet in Padova uiteraard maar elders. Ruzies werden op die manier beslecht. Als we het leven van Franciscus van Sales bekijken, dan wordt hij soms afgeschilderd als de grote pacifist, als de kerkleraar van de liefde van God die dat vanaf zijn geboorte al is, en wordt hij vereenzelvigd met de zachtheid en de gemoedelijkheid, met de pure en onvervalste liefde. Maar die liefde is niet aangeboren, die liefde komt niet automatisch. Zelfs Franciscus heeft de liefde moeten leren. Hij vocht dus net als al de anderen met zijn sabel, een sabel die tot de normale uitrusting behoorde van mannen van goeie afkomst.

Er zijn andere verhalen uit zijn studententijd waar zijn vrienden hem op de proef stellen en hem door een prostituee willen laten verleiden, en waarop hij tegenover de prostituee op een allesbehalve zachte manier reageert. Zelfs toen hij nog klein was, waren er een aantal voorvallen die ons doen begrijpen dat de zachte inborst van Franciscus het resultaat was van een leerproces. Er zouden op het kasteel te Thorens protestanten op bezoek gekomen zijn en Franciscus zou uit woede met een stok op de kippen of de ganzen beginnen slaan omdat hij niet kon verdragen dat deze ketters in zijn huis kwamen.

¹ A. RAVIER, *Francesco di Sales. Un dotto e un santo*, Milano, Jaca Book, 1987,

² Cfr. A. RAVIER, *San Francesco di Sales*, Leumann, Elledici, 1967, 15 vv.

Hij heeft moeten leren liefhebben en de zachtheid in hem naar boven laten komen. Zelfs als hij bisschop is komen af en toe nog die scherpe kantjes boven. Zo schrijft hij op 16 juli 1605 een merkwaardige brief aan paus Paulus V om zijn felicitaties over te brengen, enkele maanden nadat deze laatste tot opvolger van Petrus gekozen werd. Ze kenden elkaar, ze hadden elkaar ontmoet toen Franciscus van Sales in 1599 in Rome was op *Visita ad Limina* en Paulus V nog kardinaal Camilo Borghese was. Dit was hetzelfde bezoek waarin Franciscus van Sales *pro forma* het examen aflegde om prins-bisschop van Genève te kunnen worden. Het is in die brief dat hij eerst de loftrompet steekt over de grootsheid van de paus en daarna de protestanten verguist. [Het taalgebruik is wat archaïsch en bombastisch, maar naar de paus schrijf je nu eenmaal niet in gewone mensentaal]:

[...] ik kan niet langer zwijgen; ik kan niet anders dan te zeggen wat een blij nieuws de aankondiging van uw verkiezing is geweest en hoe dit hele bisdom samen met mij dat als de grootste vreugde heeft ervaren. Dit getuigenis van mijn vreugde heb ik in de eerste plaats te danken aan het feit dat ik gelukkig ben omdat de apostolische stoel wordt ingenomen door zo'n grote paus. Ik ben het u verschuldigd, supreem pontifex, aan u die de heilige stoel prestige geeft. Ik ben het verschuldigd aan alle gelovigen van Rome en het universum dat zo zoet ruikt naar de geur van uw deugden.³

Dadelijk na deze lofrede voor de pas verkozen paus verkettert hij de protestanten in zijn bisdom, zeggende: “dit bisdom dat in alle opzichten heen en weer geslingerd werd en bijna ten onder ging onder het stormachtige geweld van ketterij”⁴, er nog aan toevoegend dat de katholieke kerken werden bezet door ketters die ze nagenoeg volledig tot ruïnes hadden herleid, dat de katholieken werden geïntimideerd en dat de zonde er in overvloed had geheerst. Het is waar dat, historisch gezien, er veel onrust was tussen de protestanten en katholieken, dat ze op voet van oorlog leefden met elkaar en er regelmatig aanvallen waren van de protestanten in de katholieke gebieden, en dat bijvoorbeeld de familie de Sales op een bepaald ogenblik verhuist van Brens aan het meer van Lemman naar het veiligere La Thuille ten zuiden van het meer van Annecy. Het is echter ook waar dat volgens Franciscus van Sales en ook nog in de eeuwen erna, de enige oplossing voor de protestanten en de reformatie lag in de terugkeer naar de katholieke kerk, en dat die aanvallen wederzijds waren. Maar wat Franciscus schrijft, en de manier waarop hij dat doet is allesbehalve vroom en devoot, laat staan dat hij een lief en zacht taalgebruik hanteert tegenover de Calvinisten en de Hugenoten die in zijn bisdom huisden. Als we de correspondentie van Franciscus over dit thema analyseren, kunnen we nauwelijks beamen wat paus Paulus VI in de marge van het Tweede Vaticaans Concilie schrijft: “[Franciscus van Sales], de *oecumenische* heilige, [...] die de Controverses schreef om duidelijk en beminnelijk te redeneren met de Calvinisten van zijn tijd [...]. In deze opzichten was hij een voorloper van het Tweede Vaticaans Oecumenisch Concilie.”⁵ Franciscus van Sales is niet altijd de verpersoonlijking van de zachtheid en de gemoedelijkheid.

³ FRANCESCO DI SALES, *Lettere 1605-1610*, in M. MANCUSO – A. RASPANTI (Cur.), *Opere Complete di Francesco di Sales*, Vol. 8/2, Roma, Città Nuova, 2021, 120-122. [onze vertaling]

⁴ FRANCESCO DI SALES, *Lettere 1605-1610*, in M. MANCUSO – A. RASPANTI (Cur.), *Opere Complete di Francesco di Sales*, Vol. 8/2, Roma, Città Nuova, 2021, 120-122. [onze vertaling]

⁵ PAOLO VI, *Sabaudiae gemma, nel IV centenario della nascita di san Francesco di Sales dottore della chiesa*, Epistola apostolica, 29 gennaio 1967. [onze vertaling]

Franciscus van Sales heeft geleerd, of beter: heeft moeten leren om lief te hebben, een proces, een strijd die hij zijn hele leven lang heeft gevoerd. Veelbetekenend zijn de woorden van Pius XI die hij op 26 januari 1923 schrijft in zijn encycliek *Rerum omnium perturbationem* – de encycliek waarmee Franciscus van Sales tot patroon van de journalisten wordt verheven – “[Franciscus van Sales] was levendig van karakter en kon makkelijk boos worden [eigenlijk staat er *woedend*]. [...] Dit wordt bevestigd door het getuigenis van de artsen [...] die bij de balseming van het dode lichaam van Franciscus van Sales de gal aantreffen als versteend en gereduceerd tot minuscule stenen. Aan de hand daarvan konden ze vaststellen hoe gewelddadig de pogingen van Franciscus zijn geweest om zijn natuurlijke woede vijftig jaar lang in te houden. Zijn zachtheid was dus het resultaat van de grote wilskracht van Franciscus van Sales,...”⁶ Hij heeft geléerd om lief te hebben. Dat maakt van hem meer dan ooit een voorbeeld voor onze tijd.

Eén van de middelen die geholpen hebben om langzaamaan de harde bolster rond het hart van Franciscus van Sales weg te halen, is dat van de vriendschap. Vriendschap heeft een heel diepe, bijna spirituele betekenis gekregen in het gedachtengoed van Franciscus van Sales. Het is pas als hij zelf aan den lijve de gevolgen van échte vriendschap ervaart, dat hij vriendschap zal toelaten, vriendschap die hem als persoon omvormt en in staat zal stellen om lief te hebben. In 1592 schrijft hij aan Antoine Favre:

Dit geschenk [onze vriendschap], gewaardeerd om zijn zeldzaamheid, is echt onbetaalbaar en voor mij des te dierbaarder omdat het me nooit had kunnen raken vanwege mijn persoonlijke verdiensten. Het vurige verlangen om ijverig alle vriendschappen te cultiveren zal ik altijd in mij dragen. Het is de gewoonte om ergernissen en dergelijke dingen te delen en toe te vertrouwen aan vrienden, zeker wanneer zij iets moeten ondernemen dat een beetje moeilijk of gevaarlijk is. En werkelijk: onze angsten worden veel minder als wij onze vrienden op de hoogte kunnen brengen van zaken en gedachten die in ons leven. Het is uitstekend dat u voor mij doet wat ik tot nu toe voor u heb gedaan, namelijk dat u mij beschouwt als een vriend zonder gelijke, zoals u voor mij bent. Zo neem ik je met het grootste genoegen op als mijn geliefde broer en als mijn eigen broer, want ik zie dat ik je broer ben in die mate dat ik me bijna een andere mens voel.⁷

In 1607 schrijft hij op 31 mei aan een andere vriend:

Nee, natuurlijk zal ik er nooit aan twijfelen dat je zielsveel van me houdt. Zelfs al zou ik zo gevoelloos zijn, en als alle tekens die u mij hebt gegeven mij nog zouden laten twijfelen, dan nog heb ik er één in mij, die op zichzelf al voldoende zou zijn om mij gerust te stellen: ik geloof dat mijn hart u niet zou kunnen liefhebben zoals het u liefheeft, als het uwe het niet zou aantrekken met een geheime aantrekkingskracht. Het is gemakkelijk gezegd dat de kennis van verdiensten van de ander voor jou noodzakelijkerwijs tot liefde leidt (ik zeg tot vriendschap), en het is waar dat verdiensten een belangrijke reden voor liefde zijn, maar ze zijn nutteloos als de hoop tot wederliefde ontbreekt. Je weet goed dat ik je duizend keer heb gezegd dat ik wist dat je van me hield en dat ik van onze

⁶ Pius XI, *Rerum omnium perturbationem*, Lettera enciclica, 26 gennaio 1923. [onze vertaling]

⁷ G. GHIGLIONE, *San Francesco di Sales padre, maestro e amico. La spiritualità salesiana nelle lettere. Prima parte: dal 1593 al 1610*, Torino, Elledici, 2013, 45-46.

wederzijdse vriendschap hield, niet alleen vanwege het goede dat die mij bracht, maar vooral omdat de basis van onze vriendschap eeuwig was.⁸

Het is wellicht daarom dat we moeten leren liefhebben, en daarin is Franciscus van Sales voor ons een voorbeeld. De liefde moet de eerste plaats innemen in datgene wat ons doen en laten bepaalt, de liefde beroert het hart, de liefde doet alles tot zich samenkomen en doet ons houden van wat wij liefhebben. Het hart, zo schrijft hij in de *Inleiding tot het devote leven*, is een leerplaats, de plaats waar men leert liefhebben. En het zal het hart zijn dat dicteert hoe wij zijn en in het leven staan, het innerlijke bepaalt het uiterlijke, het uiterlijke geeft weer wat het innerlijke is, en dat kan niets anders zijn dan de liefde.⁹

Het voorbeeld van de liefde

Franciscus heeft leren geloven, met vallen en opstaan, dat God goed is, dat God nabij is en dat God liefde is. “Het geloof laat ons met een onfeilbare zekerheid weten dat God bestaat, dat Hij van oneindige goedheid is, dat Hij met ons kan communiceren, en niet alleen kan, maar ook wil; zozeer zelfs dat Hij voor zijn onuitsprekelijke zachtheid voor ons alle middelen heeft bereid om het geluk van onsterfelijke glorie te bereiken” schrijft hij in de *Verhandeling over de Liefde van God*.¹⁰

Voor Franciscus is de geboorte van Jezus Christus op deze aarde het teken bij uitstek van Gods goedheid en liefde. De menswording van het Woord is niet het gevolg van het feit dat God, na het zien van de zonde in de wereld, deze wereld in zijn oneindige goedheid wil redden van de ondergang. Volgens Franciscus van Sales zou God zich ook geïncarneerd hebben als de mens niet geluisterd zou hebben naar de slang, en niet van de boom met de verboden vrucht zou hebben gegeten, precies omdat God oneindig goed is, omdat Hij pure liefde is. Deze liefde van God wordt zichtbaar in Jezus Christus en in de Heilige Geest en ze is zo groot dat Hij noodzakelijkerwijs ook de mens daarin wil betrekken.¹¹ God wil de mens omarmen in zijn eindeloze en mateloze liefde. Dit is de reden waarom God zijn wil laat kennen “op zoveel manieren en met zoveel middelen” dat “niemand het kan negeren”¹².

Datgene wat Franciscus zelf heeft ontdekt, datgene wat hij heeft geleerd, dit nieuwe beeld van God, wordt een bron van inspiratie. Van in het begin spreekt dit vernieuwde Godsbeeld mensen aan. In de eerste plaats denken we natuurlijk aan de leken. De *Inleiding tot het devote leven* waarin we dit beeld terugvinden van een “God die liefde is”, is niet geschreven met de bedoeling de mensen die een spiritueel leven willen leiden uit de wereld af te zonderen, maar opdat ze precies in de wereld zouden kunnen beleven wat het Tweede Vaticaans Concilie “heiligheid” is gaan noemen.¹³

In onze gewesten zijn er vanaf de 17de eeuw initiatieven genomen die de heilige bisschop als bron van inspiratie genomen hebben. We denken hierbij aan Marguerite de Laing, gravin van

⁸ *Lettre CCCXCIX*, Œuvres: Tome XIII, Lettres: Vol. III, 288-289.

⁹ Cfr. *Inleiding tot het devote leven*, Deel III, Hoofdstuk 23.

¹⁰ TAD, 196.

¹¹ Cfr. TAD, 163-164.

¹² TAD, 446.

¹³ *Inleiding tot het devote leven*, Voorwoord, 7; PAOLO VI, *Lumen Gentium*, Costituzione dogmatica sulla Chiesa, 21 novembre 1964, 39-42.

Berlaymont, die na het lezen van de *Inleiding tot het devote leven* besluit om in Brussel het klooster van de Dames van Berlaymont op te richten voor de opvoeding van jonge vrouwen uit nobele en aristocratische families (1625).¹⁴ Of aan Marie Vanden Bossche die samen met enkele gezellinnen vanaf 1669 een pesthuis in Gent leidde en die de naam Saleszusters aannamen waaruit later de congregatie van Onze Lieve Vrouw Visitatie zou ontstaan.¹⁵ We willen ons echter beperken tot twee initiatieven uit de 19de eeuw.

De Zusters van het arme kind Jezus

De stichting van de congregatie van de Zusters van het Arme Kind Jezus waar we vandaag te gast zijn, heeft duidelijke wortels in Sint Franciscus van Sales. Een van de oermoeders zoals ze binnen de congregatie genoemd worden is Clara Fey. Ze werd geboren op 11 april 1815 te Aken als dochter van Katharina Schweling en Peter Louis Joseph Fey. Ze was de op één na jongste van een gezin van vier kinderen. Clara Fey heeft helaas geen autobiografie nagelaten zodat de geschiedschrijvers zich moeten baseren op secundaire bronnen.¹⁶

Clara Fey leefde in een welgestelde, zeer religieuze familie die altijd veel oog had voor de armen in de samenleving. Ze was 11 jaar oud toen ze droomde dat ze op straat een mooie maar slecht geklede jongen tegenkwam. Hij vroeg haar om te zorgen voor de vele arme broers en zussen in de stad. Toen ze hem vroeg wie hij was, antwoordde hij, wijzend naar de hemel: “het arme kind Jezus”. Daarom besloot ze, toen ze samen met haar vriendinnen de congregatie stichtte, de nieuwe congregatie toe te wijden aan het “Arme Kind Jezus”. Onder het motto “alles voor Jezus, voor Jezus alleen”¹⁷ had de congregatie tot doel zich het lot aan te trekken van de arme jeugd die zich ophield in de marges van de zich industrialiserende samenleving.¹⁸ We zijn in hetzelfde jaar als Don Bosco en in dezelfde tijdsperiode als de andere “sociale heiligen” in Turijn die hun werk voor de verwaarloosde jeugd begonnen.

Het verhaal gaat dat Clara in 1837 met vier vriendinnen een huis huurde waar ze een groep arme kinderen eten en kleren gaven en onderwezen. Na zeven jaar van gestage uitbreidingen besloten ze onder de leiding van Clara een congregatie te stichten om het werk te bestendigen en te laten groeien buiten de grenzen van Aken.¹⁹ Wilhelm Sartorius (1805-1880), de persoonlijke biechtvader van Clara Fey, werd aangesteld om het kerkelijke proces van de stichting van de zusters te begeleiden. Er is een uitgebreide biografie over Clara en Wilhelm geschreven met als titel “Heilige freundschaft”: precies de woorden die ook Franciscus van Sales gebruikt om over vriendschap te spreken. Sartorius nam deel, eerst als kapelaan (1831) en later als parochiepriester van Sint Foillan te Aachen, aan alle “stichtingsbijeenkomsten” ten huize Fey.²⁰

¹⁴ J. SCHYRGENS, *Berlaymont. Le cloître de la Reyne de tous les Saints*, Bruxelles, Librerie Albert Dewit, 1928.

¹⁵ A. VANMALDEGHEM, *Geschiedenis van de congregatie O.L.Vrouw Visitatie Gent 1669-1984*, [s.l.], [s.l.].

¹⁶ R. MEIWES, “Arbeiterinnen des Herrn”. *Katholische Frauenkongregationen im 19. Jahrhundert*, Frankfurt-New York, Campus Verlag, 200, 30.

¹⁷ A. VAN HEIJST, M. DERKS, M. MONTEIRO, *Ex caritate. Kloosterleven, apostolaat en nieuwe spirit van actieve vrouwelijke religieuzen in Nederland in de 19^e en 20^e eeuw*, Hilversum, Verloren, 2010, 109.

¹⁸ <https://www.vaticannews.va/it/chiesa/news/2018-05/beata-clara-fey-madre-suore-povero-bambino-gesu.html> [geraadpleegd 25 september 2022].

¹⁹ R. NEDEFF, *Substantial Foundations. A History of St. Francis Xavier Parish*, [s.l.], 2006, 37.

²⁰ R. MEIWES, “Arbeiterinnen des Herrn”, 45-46.

Hoewel Clara Fey oorspronkelijk aangetrokken werd tot de spiritualiteit van de karmelietessen – rond 1835 begon ze de werken van de heilige Teresa van Avila te lezen en had ze het verlangen geuit om ook karmelietes te worden – zal ze op aanraden van haar geestelijk directeur in 1841 Sint Franciscus van Sales beginnen lezen. Dat zal uiteindelijk leiden tot de stichting van de *Schwestern von Armen Kinde Jesu* op 2 februari 1844, het hoogfeest van Maria Lichtmis.²¹ De diepe inspiratie voor het werk van de zusters kan worden samengevat in die ene zin die Clara zeer dierbaar was “Ik moet me aan Jezus vastklampen zoals de tak aan de wijnstok, anders zal mijn geloof verdorren.” Hieruit blijkt niet alleen de intense godsverbondenheid maar ook de volledige overgave van Clara aan en in de handen van God die leidt tot actie. De liefde van en voor God leidt tot handelen, typisch voor Franciscus van Sales. Clara Fey overleed op 8 mei 1894.

Guido Gezelle

Een beperkt onderzoek in de jaren zestig en zeventig van de vorige eeuw brengt aan het licht dat de priester-dichter Guido Gezelle een vurige fan was van de heilige uit de Savoie.²² In verschillende van zijn brieven verwijst hij naar Franciscus van Sales en er zijn enkele correspondenten die aan Gezelle schrijven over de heilige. Hendrik Augustijn De Badts²³ schrijft aan Gezelle dat er in Ieper in de Sint Maartenskerk [kathedraal] een stola is die gedragen werd door Franciscus van Sales en dat ene Monseigneur Gaspar Mermillod die “enkele jaren geleden” ook gedragen had bij het preken in Sint Maarten. De reden waarom De Badts dit “fait-divers” beschrijft als allerlaatste punt van een langere brief aan Gezelle, is voorlopig onduidelijk, maar waarschijnlijk wist De Badts dat dit voor Gezelle interessant zou zijn. Op 29 april 1869 schrijft Gezelle aan Jean-Baptiste de Béthune²⁴: “Et la plaque de notre ami Vaerenberg et S. François de Sales aurez-vous la bonté d’y penser.” Opnieuw is het onduidelijk waarover het precies gaat. Op 16 februari 1880 schrijft de toekomstige kanunnik Rembry²⁵ aan Guido Gezelle: “Les billets d’inscription de

²¹ R. MEIWES, “Arbeiterinnen des Herrn”, 29-30.

²² J.J.M. WESTENBROEK, *Van het leven naar het boek, onderzoek naar het ontstaan en de aard van Guido Gezelles gedichten, gezangen en gebeden (1862-1879-1893)*, Guido-Gezellevereniging, Kapellen, 1967, 19-20.

²³ Hendrik Augustijn De Badts werd geboren te Poperinge op 10 december 1837 als zoon van Pieter De Badts en Euphemia Lazooore. Hij studeerde aan het grootseminarie te Brugge waar hij op 19 december 1863 tot priester is gewijd. Eerst kreeg hij een opdracht als leraar aan het Sint-Lodewijkscollege te Brugge. Later werd hij benoemd tot onderpastoor in Voormezele bij Ieper, in de Sint-Eutropiusparochie te Heule en in de Sint-Amandus- en Sint-Blasiusparochie te Waregem en nog later ook in de O.-L.-Vrouwewerk te Brugge. Op 6 juni 1883 werd hij aangesteld tot pastoor van de Sint-Audomarusparochie in Bissegem. Ten slotte werd hij pastoor van de parochie Sint-Pieters-in-debanden te Dudzele van 7 mei 1885 tot aan zijn dood op 19 november 1898. Hij had goede contacten met Guido Gezelle, was correspondent voor diens *’t Jaer 30* en schreef bijdragen voor *Rond den Heerd*.

<https://edities.kantl.be/gezelle/ed/DALF.db.gg.25950?tab=search&howmany=25> [geraadpleegd 25 september 2022].

²⁴ Jean-Baptiste (de) Béthune werd in 1875, na zijn studie in de rechten te Leuven, advocaat aan de balie van Gent. Daarna volgde een politieke loopbaan in West-Vlaanderen: hij was van 1878 tot 1903 provincieraadslid, van 1879 tot 1892 burgemeester van Oostrozebeke, van 1892 tot 1903 lid van de Bestendige Deputatie en ten slotte van 1903 tot 1907 provinciegouverneur. Als (kunst)historicus was hij voorzitter van de St.-Thomas en St.-Lucasgilde in Gent, corresponderend lid van de Koninklijke Commissie van Monumenten en bestuurslid van het Genootschap voor Geschiedenis te Brugge. In 1903 ontwierp hij het neogotisch praalgraf van Guido Gezelle. Gezelle zelf trachtte tevergeefs om hem tot lid van de Koninklijke Vlaamse Academie te laten verkiezen. Hij werd uiteindelijk lid na de dood van de dichter, op 19 november 1904. <https://edities.kantl.be/gezelle/ed/DALF.db.gg.26003?tab=search&howmany=25> [geraadpleegd 25 september 2022].

²⁵ Ernest Rembry werd op 29 mei 1858 tot priester gewijd. Op 09 juli 1859 werd hij onderpastoor van Sint-Gillis te Brugge. Op 20 april 1885 werd hij titulair kanunnik en op 31 mei 1894 vicaris-generaal. Hij was betrokken bij de stichting

l'Association de St. François de Sales sont épuisés.”²⁶ Had Gezelle via zijn collega priester Ernest Rembry gevraagd om lid te worden van een vrome vereniging die Sint Franciscus van Sales als patroon had? Verder onderzoek zal dit moeten uitwijzen.

Interessanter wordt het echter wanneer we de correspondentie van Gezelle met Charlie bestuderen. Charles Aloysius Edmonstone²⁷ is èèn van de Engelstalige leerlingen van Gezelle in het kleinseminarie van Roeselare.²⁸ Aan hem schrijft hij op het feest van Sint Antonius 1857:

Ik ben inderdaad blij, erg blij dat ik je elke avond als priester, als vriend en als biechtvader kan zegenen, omdat ik weet dat je het leuk vindt en ik ben er dankbaar voor; hoe onwaardig mijn handen ook zijn, ze zijn gezalfd en kunnen weghouden wat onze eeuwige vijand uit zijn gebieden beneden over ons zou kunnen doen overkomen. Ik heb de laatste tijd veel van de goede St. Franciscus van Sales gelezen en onderweg een paar bloemen geplukt die ik voor mijn eigen comfort heb bewaard; als ze ook voor jou aangenaam zijn, hier zijn er enkele van.

Sta niet toe dat je geest te veel over zijn ellende nadenkt; laat God er iets goeds mee doen.

Wantrouw God nooit, hij is de trouwe vriend die ons niet zal verlaten, hoewel we Hem zo vaak vergeten. Als je God honderd keer en honderd keer hebt vergeten, keer dan oprecht naar Hem terug, zodra hij zijn armen naar je uitstrekt. Stop met Hem te weerstaan; God is niet als mensen. Fénelon.²⁹

De toon waarmee Guido Gezelle naar Charlie schrijft, niet alleen in het citaat, maar in de rest van de brief en in de andere brieven aan Charlie is heel vertrouwelijk, zelfs intiem. Gezelle schreef op deze manier naar zijn leerlingen. Het is de typische wijze waarop Gezelle zijn relatie met zijn studenten als spiritueel of geestelijk directeur vorm gaf.

Wat de brief écht interessant maakt is hoe hij doorweven is met Franciscus van Sales. Gezelle leidt het citaat van Franciscus van Sales in met de woorden: “[ik heb] onderweg een paar bloemen geplukt die ik voor mijn eigen comfort heb bewaard”. Het plukken van bloemen om een boeket te maken, is de beeldspraak die Franciscus van Sales gebruikt, zowel in het voorwoord van de *Inleiding tot het devote leven* als in de zesde stap over de meditatie. Gezelle had in zijn persoonlijke bibliotheek de Franstalige versie van de *Inleiding tot het devote leven*.³⁰

van het tijdschrift *Rond den Heerd* en hij publiceerde ook in het tijdschrift *Biekorf*. <https://gezelle.be/biografisch-plein/ernest-rembry> [geraadpleegd 25 september 2022].

²⁶ [https://bibmedia.brugge.be/images/gezelle/briefteksten/\[15,40\].pdf](https://bibmedia.brugge.be/images/gezelle/briefteksten/[15,40].pdf) [geraadpleegd 25 september 2022].

²⁷ Charles Aloysius Edmonstone, geboren in Dumbarton op 20 mei 1841, verbleef van 1855 of 1856 in het Kleinseminarie van Roeselare en was biechteling en misdienaar van Gezelle. Hij stierf op 24 oktober 1867 in Port Natal (Zuid Afrika) waar hij sinds 1865 gouverneur was in opvolging van zijn vader. Cfr.: P. COUTTENIER, *Del bel paese la dove il Ja suona: Een Dante-allusie in een Italiaanse brief van Gezelle*, in «Verslagen en Mededelingen van de Kantl» 128 (2018) 1, 49-59: 54; J. DE MÛELENAERE, *Over Gezelles confraternity*, in «Gezelliana» 5 (1974) 3-50: 11; 21.

²⁸ Er was in de negentiende eeuw een tekort aan katholieke scholen in Engeland waardoor veel katholieke jongens op het Europese vasteland kwamen studeren. Gezelle kende deze jongens van zijn studententijd in het Klein Seminarie van Roeselare. Wanneer hij later zelf leraar werd in het seminarie werd hem de zorg voor deze jongens toevertrouwd. Met enkelen onder hen en met hun families smeedde de priester-leraar een hechte band. Missionaris worden in Engeland werd Gezelles onvervulde droom. <https://gezelle.be/en/ontmoet-gezelle/familie-en-vrienden-1-algemene-intro/familie-en-vrienden-gezelle-en-zijn-engelse-contacten> [geraadpleegd 25 september 2022].

²⁹ *Brieven van, aan en over Gezelle. Uit velerlei briefwisseling*, Vol. II, Amsterdam L.J. Veen's Uitgevers^{mij}, 1939, 52. [onze vertaling]

³⁰ “In de catalogus van Gezelles bibliotheek, opgemaakt door Dr. Jozef vande Wiele, wordt als nr. 632 genoemd: F. DE SALES, *Introduction à la vie dévote*, Paris Genneau 1735.” In: J.J.M. WESTENBROEK, *Van het leven naar het boek*, 19.

Diegene die mediteert, zo beschrijft de zesde stap, moet een “spirituele ruiker” verzamelen. “Rest niets anders dan het plukken van het geestelijke bloemboeket. [...] Als je een beetje hebt rondgewandeld in een mooie tuin ga je niet graag weg zonder een paar bloemen mee te nemen om er onderweg aan te ruiken. En als je dus mediterend in de tuin van de geloofsgeheimen bent geweest, moet je ook een keuze maken uit twee of drie punten die je mooi gevonden hebt en die je graag mee zou nemen op de weg naar je vooruitgang.”³¹ Zoals je, wanneer je gaat wandelen, bloemen meeneemt en ze op tafel zet zodat ze met hun geur en aanwezigheid herinneren aan de gemaakte wandeling, zo moet je ook gedurende de hele dag denken aan één, twee of drie punten die je hebt overwogen in je meditatie.

Het citaat van Franciscus van Sales in de brief aan Charlie komt echter niet uit de *Inleiding tot het devote leven*, maar uit een brief van de bisschop van Genève aan Mère de Chastel, overste van het klooster van de Visitatie van Grenoble. Aan de Chastel schrijft hij op 14 januari 1620:

O mijn werkelijk geliefde dochter van mijn hart! Sta niet toe dat je geest haar ellende overweegt. Laat het aan God over. Hij zal er iets goeds van maken. Denk niet veel na over wat je natuur zal doen met je daden: deze uitwassen van eigenliefde moet je twee of drie keer per dag verwaarlozen, en dan sta je op gelijke voet. Je hoeft ze niet met geweld af te wijzen, het is genoeg om een klein nee te zeggen.³²

Het is uiterst onwaarschijnlijk dat Gezelle beschikt zou kunnen hebben over de uitgave van de brieven van de Sales van 1758 of 1821 waarin de brief aan Mère de Chastel is opgenomen. Het citaat van Fénelon³³ na het citaat van Franciscus van Sales brengt uitsluitel over welk boek Gezelle raadpleegde om een “boeket” voor zichzelf te maken en het ook op te sturen naar Charlie. Fénelon, bisschop van Cambrai, is duidelijk geïnspireerd door Franciscus van Sales. In zijn brieven en boeken verwijst hij ontelbare keren naar Franciscus van Sales. Maar het citaat uit de brief aan Mère de Chastel gebruikt hij niet. Er is slechts één boek dat Fénelon en Franciscus van Sales samenbrengt. In 1857 verschijnt er in Parijs bij de uitgeverij Charles Douniol een boek met de titel “*Pensées consolantes de Saint François de Sales. Dans les épreuves et les tentations de la vie intérieure, dans les infirmités de l’âme et du corps. Dans la crainte excessive de la mort et des jugements de Dieu. Dans la perte des parents et des amis. Recueillies dans ses écrits et mises en ordre avec des notes des maîtres de la vie spirituelle, par le R. P. Huguet, Mariste*”³⁴. Op de eerste pagina van het boek staat een citaat van Fénelon: “Je zult niets nuttigers weten te lezen dan de boeken van Sint Franciscus van Sales. Alles is troostend en aangenaam.”³⁵ In de inleiding schrijft Huguet:

³¹ *Inleiding tot het devote leven*, Deel II, Hoofdstuk 7.

³² *Lettre MDXCV*, Œuvres: Tome XIX, Lettres: Vol. IX, 108-109. [onze vertaling]

³³ François de Salignac de la Mothe Fénelon, theoloog, pedagoog en Frans schrijver, geboren op 6 augustus 1651 in het Château de Fénelon en gestorven op 7 januari 1715 in Cambrai. Hij was aartsbisschop van Cambrai en eerder missionaris bij de Hugenoten, goede vriend van Bossuet en thuis aan het Franse hof. <https://www.treccani.it/enciclopedia/francois-de-salignac-de-la-mothe-fenelon> [geraadpleegd 25 september 2022].

³⁴ R. P. HUGUET, *Pensées consolantes de Saint François de Sales. Dans les épreuves et les tentations de la vie intérieure, dans les infirmités de l’âme et du corps. Dans la crainte excessive de la mort et des jugements de Dieu. Dans la perte des parents et des amis. Recueillies dans ses écrits et mises en ordre avec des notes des maîtres de la vie spirituelle*, Paris, Charles Douniol, 1857.

³⁵ R. P. HUGUET, *Pensées consolantes de Saint François de Sales*, I. [onze vertaling]

We hebben bijna niets overgenomen uit de *Inleiding tot het devote leven*; Omdat dit prachtige boek in handen van iedereen is, wilden we dubbel werk vermijden door minder bekende onderwerpen te behandelen. Om meer duidelijkheid en gezag aan dit boek te geven, hebben we een paar kanttekeningen toegevoegd uit de meest gewaardeerde werken van onze grote meesters; en vooral van Fénelon en Bossuet, die beiden goed thuis zijn in deze zaken.³⁶

Het citaat uit de brief aan Mère de Chastel bevindt zich op pagina 212 van het boek van Huguët. Hij gebruikt de klassieke methode van het thematisch samenvatten en aanvullen en stelt vanuit verschillende brieven en andere geschriften van Franciscus van Sales een hoofdstuk samen onder de titel “Il faut souffrir avec patience nos imperfections pour avoir la perfection”³⁷ Het citaat van Fénelon bevindt zich enkele hoofdstukken eerder in een voetnoot op pagina 186-187 in het hoofdstuk “Maximes pour persévérer dans la piété au milieu des afflictions”³⁸.

Guido Gezelle kende dus niet alleen rechtstreeks de inhoud van de geschriften van Franciscus van Sales – hij bezat een eigen exemplaar van de *Inleiding* – maar ook onrechtstreeks: Gezelle bezat waarschijnlijk ook het boek van Huguët. Maar hij kende ook het leven van de heilige. In een brief van juni 1859 aan dezelfde Charlie die hij deze keer met zijn tweede naam Aloysius aanspreekt, schrijft hij: “Denk aan de heilige Maria Magdalena en de heilige Franciscus van Sales, die in dezelfde situatie verkeerden als jij en aan Onze Lieve Heer zeiden: “Als ik na dit leven verloren ga en U haat, zal ik tenminste proberen hier op aarde U lief te hebben zolang ik kan.”³⁹

Deze laatste zin wordt door alle beroemde biografen, zoals de jezuiet André Ravier⁴⁰, Giorgio Papàsogli⁴¹ en de Nederlandse oblaat Dirk Koster⁴² overgenomen uit de “*Actes d’abandon héroïque*”⁴³ [daden van heroïsche overgave] en steunt op het getuigenis van abbé Déage (de priester die Franciscus begeleidde tijdens zijn studies) tijdens het proces van de heiligverklaring.

L’abbé Déage en “*l’acte d’abandon*” brengen ons opnieuw bij het begin. Franciscus van Sales, jonge knaap van 11 jaar oud, wordt door zijn vader, vermoedelijk in 1578, naar Parijs gestuurd om er zijn studies verder te zetten. Het is de eerste keer dat hij de Savoie verlaat. Het Franse platteland en vooral de steden dragen de sporen van de vetes tussen de katholieken en de Hugenoten. In Parijs, de grote stad met ongeveer een half miljoen inwoners neemt hij, samen met l’abbé Déage en hun knecht, zijn intrek in het Hotel de la Rose Blanche. Hij zal er 10 jaar lang verblijven. Zijn vader wilde graag dat hij in het beroemde College van Navarra zou gaan studeren. Franciscus had zijn oog echter laten vallen op het recent opgerichte jezuietencollege van Clermont. De Jezuiten waren een jonge orde, opgericht in de jaren veertig van de zestiende eeuw. De *Ratio Studiorum* stond nog in haar kinderschoenen (de definitieve versie van de *Ratio* komt er pas in 1599), maar de vernieuwende

³⁶ R. P. HUGUËT, *Pensées consolantes de Saint François de Sales*, VIII. [onze vertaling]

³⁷ R. P. HUGUËT, *Pensées consolantes de Saint François de Sales*, 206 vv.

³⁸ R. P. HUGUËT, *Pensées consolantes de Saint François de Sales*, 185.

³⁹ *Brieven van, aan en over Gezelle. Uit velerlei briefwisseling*, Vol. II, 81.

⁴⁰ A. RAVIER, *Francesco di Sales. Un dotto e un santo*, Milano, Jaca Book, 1987, 26.

⁴¹ G. PAPÀSOGLI, *Come piace a Dio. Francesco di Sales e la sua “grande figlia”*, Roma, Città Nuova Editrice, 1981, 89.

⁴² D. KOSTER, *François de Sales*, Noorden, Uitgeverij Bert Post, 2000, 27.

⁴³ III *Fragments d’écrits intimes se rapportant à la tentation de désespoir 1586 ou 1587*, Œuvres: Tome XXII, Opuscles: Vol. I, 19-20.

onderwijsmethode, het christelijk humanisme en de integrale opvoeding van de *Compagnie* spraken de jonge Franciscus aan.

Op de vijfde zondag voor Pasen 1584, reeds in de vastentijd en toch nog net in de periode van carnaval, maakt de jonge Franciscus van Sales zich zorgen. Hij is een voorbeeldige leerling die in het college als lid en zelfs leider van de Compagnie van de Onbevleete Maagd elke dag probeert een goed christen te zijn, en nu is er carnaval: het moment waarop in Parijs blijkbaar alles kan en mag, het moment waarop de Germaanse studenten overvloedig bier drinken en de Latijnse studenten de wijn rijkelijk laten vloeien. Kan hij carnaval vieren? Kan hij zichzelf laten gaan en zich laten meedrijven in het feestgewoel of moet hij zich afzijdig houden? “Wat gebeurt er als ik zondig?” Dit brengt hem in crisis.

Later, eind december 1586, begin januari 1587 herhaalt zich deze crisis die nu een heel sterk theologische inslag krijgt door met name het probleem van de predestinatie. De vraag die Franciscus van Sales bezighoudt is niets anders dan de grote vraag die vele theologen zoals Thomas, Augustinus, Jansenius, Luther en Calvijn, maar ook gewone gelovigen in die tijd bezighield: “Ga ik naar de hemel of ben ik voorbestemd om naar de hel te gaan? En als ik zondig, verlies ik dan mijn privilege om naar de hemel te gaan?” De vraag naar de predestinatie van de mens is in wezen de vraag naar de kwaliteit van de liefde van God. “Zal God mij liefhebben, ook al ben ik een zondig mens? Zal Hij mij vergeven en zal Hij mij redden?”

In het diepste moment van die spirituele crisis in Parijs was Franciscus van Sales ervan overtuigd dat hij veroemd was, gedoemd tot het eeuwige hellevuur. Maar de herinnering aan zijn studie van het *Hooglied van de liefde* bij de benedictijn Gilbert Générard, het boek uit de bijbel dat een God beschrijft die liefde is, helpt Franciscus van Sales overeind. God zal zonder twijfel de ziel die hem oprecht zoekt, liefhebben. Franciscus van Sales heeft letterlijk en figuurlijk geleerd dat God liefde is.

Dirk Koster schrijft dat we op dat ogenblik voor het eerst zien “wat François zijn hele verdere leven zal doen: hij vertrouwdde zijn intiemste gedachten toe aan het geschreven woord. François sprak met zijn dagboek: «Zal ik dan echt beroofd worden van Hem, wiens zachte liefde ik zo mild gesmaakt heb en die zich zo beminnelijk aan mij getoond heeft.» En dan schrijft hij met een ontroerende en naïeve zelfopoffering: «O Heer, in ieder geval heb ik U mogen liefhebben in dit leven, al kan ik U niet liefhebben in het hiernamaals!».”⁴⁴ Koster was zich waarschijnlijk bij het schrijven van deze zinnen niet ten volle bewust dat “datgene wat Franciscus zijn verdere leven zal doen”, niet allèen slaat op het feit dat hij zijn gedachten zal toevertrouwen aan het geschreven woord, maar òòk, en vooral, dat de kerkleer van de liefde van God zijn hele leven niets anders zal doen dan uitgerekend die goddelijke liefde beleven en verkondigen.

Koster gaat in een licht gearomatiseerde versie, zoals ook de andere biografen dat doen, verder en neemt ons mee naar de kerk van Saint Étienne des Grès.

Het werd een ondraaglijke spanning. Het begon in de wintermaand december [1586] en zette zich door in de kerstdagen, tot eind januari. François at niet en doolde rond. Op een dag, terugkomend

⁴⁴ D. KOSTER, *François de Sales*, 27.

van het college, ging hij zoals hij gewend was, de dominicanenkerk binnen. Rechts was er de kapel van de Zwarte Maagd. Daar knielde hij neer en sprak een gebed van overgave uit. Toen zag hij aan de spijlen van het hek het ingelijste gebed tot Maria hangen. Hij had het al vaak gebeden. Hij pakte het ook die middag en begon langzaam te lezen: «Moeder Maria, nog nooit hebt u iemand afgewezen, die tot u zijn toevlucht neemt. In dit vertrouwen kom ik tot u, en kniel voor u neer. Ik ben uw liefde niet waardig, maar ik smeed u, verhoor mijn gebed en help mij in mijn nood.» Op hetzelfde ogenblik vloeide het gevoel van wanhoop weg, het verdween en was spoorloos, Een onbeschrijflijk gevoel van opluchting en vrede nam bezit van zijn hele wezen. Het was voorbij.⁴⁵

Na het bidden van het *Memorare* verdween de angst voor de predestinatie. Franciscus van Sales had in de crisis te Parijs geleerd dat God één en al liefde is en dat niets die liefde kan ongedaan maken. Niets kan de mens scheiden van de liefde van God. (Romeinen 8,38)

⁴⁵ D. KOSTER, *François de Sales*, 27. De volledige tekst van het *Memorare* luidt als volgt: “Gedenk, o allermildste Maagd Maria, dat het nog nooit gehoord is, dat iemand die tot U zijn toevlucht nam, die om uw hulp kwam smeken en om Uw bijstand vroeg, door u in de steek werd gelaten. Gesterkt door dat vertrouwen kom ik tot u, o Maagd der maagden en sta hier voor u in mijn armzaligheid en zonde. O Moeder van het Woord, versmaad mijn woorden niet, maar luister in uw goedheid en wil mij verhoren. Amen.”